

איך להיות ברברי

מאנוויר סינג

אטילה ההוני, ג'ינג'יס חאן וטימור לנג – אישים אלו והעמים שהנהיגו נחשבו באופן מסורתי לברברים שפשטו מן הערבות והחריבו ציוויליזציות. גישה חדשה במחקר ההיסטורי משקמת את מעמדם של העמים הנוודים. היא מציגה אותם כחלוצי המודרניות ומראה כי הניעו תהליכים היסטוריים חשובים. אבל לתיאור הזה יש חסרונות משלו

ספטמבר 2024

ספטמבר 2023 ביקר האפיפיור פרנציסקוס במונגוליה והיה למנהיג הראשון של הכנסייה הקתולית שהגיע לשם. הביקור הזה היה כנראה שיעור בענווה: במונגוליה חיים פחות מ-1,500 קתולים, וטקס קבלת הפנים שנערך בכיכר המרכזית של אולן בטור משך רק כמה מאות צופים – אפילו לא פרומיל מן המספר שנאסף לראותו בליסבון חודש לפני כן. אחד הנוכחים יצא לאימון בוקר בטאי צ'י ובלי להתכוון מצא את עצמו באירוע של האפיפיור.

לא כולם הבינו את מטרת ביקורו של המנהיג הקתולי. איש קייטרינג ששירת את פמליית הוותיקן שאל עיתונאי בטיימס, "תזכיר לי מה זה בדיוק קתולים?". אבל האפיפיור התכוון היטב. בנאום שנשא בפני דיפלומטים, מנהיגי תרבות ונשיא מונגוליה הוא הילל את חופש הדת שעליו הגנה האימפריה המונגולית במאה השלוש-עשרה והארבע-עשרה ואת "היכולת יוצאת הדופן של אבות אבותיכם להכיר בסגולות הייחודיות של העמים שחיו בשטחה העצום [של האימפריה] ולרתום את הסגולות הללו למען פיתוח משותף". הוא העלה על נס גם את "השלום המונגולי", תקופת היציבות שאכפה מונגוליה ברחבי אירואסיה, והזכיר את "היעדר הסכסוכים" ואת הכבוד ל"חוקים בינלאומיים".

בעבר היו דבריו אלו של פרנציסקוס מכים בתדהמה נוצרים רבים. מונגולים במערב אירופה תועדו לראשונה בשנת 1240 בידי נזיר מהמסדר הבנדיקטני, שכתב כי המונגולים הם "שבט נודד עצום מבני השטן הנתעבים. [...] הם צמאים לדם ושותים אותו, קורעים וטורפים את בשרם של כלבים ובני אדם". כעבור חמש שנים שלח האפיפיור אינוקנטיוס הרביעי לגיוק חאן, מנהיגה השלישי של האימפריה המונגולית, מכתב ובו הביע את "תדהמתנו" לנוכח העובדה שהמונגולים "פלשו למדינות רבות השייכות הן לנוצרים הן לאחרים, והם מחריבים אותן ועושים בהן שמות".

גם מוסלמים ראו במונגולים פראים צמאי דם. גופות נערמו ברחובות כאשר הסתער הולאגו חאן על בגדאד בשנת 1258; דווח כי תעלות הניקוז האדימו מדם בלב הציוויליזציה המוסלמית, ואילו "בית החוכמה", ספרייתה הגדולה של בגדאד, הועלה באש. בעיני היסטוריונים רבים, נפילתה של בגדאד סימנה את קיצן של חמש מאות שנות פריחה תרבותית ומדעית - תור הזהב המוסלמי. בנובמבר 2002 טען אוסאמה בן לאדן שממשלו של הנשיא ג'ורג' בוש (הראשון) היה הרסני יותר מאשר "הולאגו המונגולי". כעבור חודשים אחדים, בישורת האחרונה לקראת מלחמת עיראק, כינה סדאם חוסיין את ארצות הברית ואת בעלות בריתה "המונגולים של ימינו".

הדימוי של המונגולים כפראי אדם דבק בהם דורות אחרי כיבושיהם. במחזה פרי עטו של וולטר הם מופיעים כ"בני ביזה פרועים" שיוצאים "להפוך את כס האימפריה המפואר הזה למדבר עצום כשלהם". שמו של מייסד האימפריה קשור עד היום בעבותות לתפיסות של רודנות וקנאות, עד כדי כך שלכולם ברור למה הכוונה כאשר מתארים פוליטיקאים כמי שניצבים "איפשהו מימין לג'ינגיס חאן". ברוסיה ובמזרח אירופה "השעבוד המונגולי-טטארי" מציין לא רק את תקופת השלטון המונגולי, אלא גם צורות אחרות של עריצות; ימים אחדים אחרי ביקורו של פרנציסקוס השתמש במונח הזה אלכסנדר חרבין, יועץ פוליטי אוקראיני, כדי לתאר את רוסיה של פוטיין.

אבל האפיפור פרנציסקוס בשום אופן אינו היחיד הקורא תיגר על הקלישאות הישנות. "נחפזנו לקבל את הסטריאוטיפ של מונגולים אלימים להחריד שכבשו חלקים גדולים מאירואסיה בקלות מדהימה", כותבת מארי פברו בספרה^[1] *The Horde*. עבודתה מצטרפת לעוד כמה ספרים שפורסמו לאחרונה - ספרו של קנת הארל *Empires of the Steppes*, ספרו של אנתוני סאטן *Nomads* וספרו של ניקולס מורטון *Mongol Storm*^[2] - פרי מאמץ בן כמה עשורים לשכתב את הנרטיב על הברבריות של הנוודים, ובפרט של המונגולים. המחקרים הללו מציעים מעין רהביליטציה - הערכה מחדש של עמי הערבות, או טיהור של שמש. במקום חיות אדם שיכורות מדם אנחנו פוגשים מנהלנים ערמומיים שתומכים בפולמוס, במסחר ובחופש דת. נכון, הם פשטו על ערים; אבל הדבר נדרש לא פעם כדי להקים מדינות. ונכון, הם שעבדו עמים, אבל כמוהם נהגו אינספור חברות אחרות, ורבות מהן היו אכזריות הרבה יותר.

שיקום התדמית של נוודי הערבות הוא טיפוסי למה שההיסטוריונים מכנים "המפנה הגלובלי" - פרויקט נרחב של הסטת הכתיבה ההיסטורית מהעיסוק במדינות לאום ובהוקעת הקולוניאליזם אל העיסוק בעמים ובתהליכים שקושרים את כולנו יחדיו. הגישה הזאת בוחנת את האזורים המוצללים של העבר, ומשרטטת את תמונת התשליל של המרחב ההיסטורי המוכר. היא מתמקדת בעמים שכדבריו של סאטן "נדחקו בעבר אל הערות אנקדוטליות ואגביות של הסופרים וההיסטוריונים". מדובר בכמה מן הקבוצות המושמצות ביותר בתולדות העמים: הלא מתורבתים, הברברים בשער, השבטים המגיחים כביכול מתוך שער דמוני, משמידים את כל העומד בדרכם ונסוגים בחזרה אל הצללים. הרהביליטציה של הערבות ממקמת אותם מחדש. היא מתייחסת אליהם כאל סובייקטים העומדים בפני עצמם - כעמים בעלי היסטוריות משלהם שיצרו חברות מורכבות לא פחות מן המדינות המיושבות שאיתן התעמתו, וכמי שתרמו בעצמם לעיצוב העולם.

אנשים וסוסים

הערבה האירואסייתית היא רצועה עצומה של מישורי עשב המשתרעת מהונגריה ועד מנצ'וריה. את ממדיה הגיאוגרפיים כמעט בלתי אפשרי לתפוס: מרחב ירוק וחום שהמרחק בין קטביו גדול מזה שבין אלסקה לפלורידה או בין קהיר ליוהנסבורג. חשיבותה ההיסטורית של הערבה התבססה על הסוס, שחי שם זה כמאה אלף שנה. בזכות הרגליים הארוכות, הריאות החזקות, הגידים הגמישים והקיבה המעכלת עשב קשה, הסוסים משגשים בערבה הפתוחה. הם היו מצוידים היטב לשרוד את עידן הקרח, בין השאר, מפני שבפרסותיהם הקשות יכלו לשבור את מעטה השלג והקרח ולחשוף את העשב שמתחתיו.

"הסוס הוא אמצעי התעבורה היעיל והוותיק ביותר שהאדם השתמש בו אי פעם", כותב העיתונאי הבריטי סאטן ב־Nomads, "והאפשרות לרכוב על סוסים שינתה כליל את החיים עלי אדמות, ובפרט בערבות". סוסים בויתו והורבעו בשבי בערבה המערבית לפני חמשת אלפים שנה לפחות. המצאת הגלגל התרחשה בערך באותו הזמן, והשילוב בין שני החידושים אפשר לצורת הקיום הנוודית לשגשג.

בני תרבות יאמָניָה היו הראשונים שניצלו את הטכנולוגיות החדשות ושלטו בחלקים גדולים מן הערבה. בסביבות 3,000 לפני הספירה הם יצאו מצפון לים השחור והשתמשו בסוסים ובעגלות כדי לחצות מרחקים עצומים; גנטיקאים מצאו בני דודים מדרגה שנייה שנקברו במרחק 1,500 קילומטרים כמעט זה מזה. הם וצאצאיהם הגיעו גם לאירופה, להודו, למזרח הקרוב ולמערב סין, כפי שמספר הארל, פרופסור אמריטוס להיסטוריה באוניברסיטת טוליין שבניו אורלינס, בתחילת ספרו *Empires of the Steppes*. שפת יאמניָה הייתה אחד הענפים הקדומים ביותר של הלשון הפרוטו־הודו־אירופית - שפת האם של שפות רבות ובהן יוונית, גרמנית, אנגלית, ספרדית, קלטית עתיקה, רוסית, פרסית, הינדי ובנגלית (יותר משלושה מיליארד בני אדם דוברים היום שפה הודו־אירופית כלשהי). כשבעים אחוזים מאיתנו נושאים משהו מן המטען הגנטי של תרבות יאמניָה. מורשתם של בני יאמניָה הנוודים שורדת עד היום במילותינו ובגופינו יותר מהמורשת של היוונים, הרומאים או הסינים.

באלפי השנים שחלפו מאז התפשטו בני יאמניָה במרחב, ההרכב האנושי של הערבה האירואסייתית השתנה. במאה השביעית לפני הספירה כבר שלט העם הסקיטי בגבולו המערבי של האזור. הסקיטים - שקשתיהם הרכובים צוידו בקשתות מורכבות ורכבו על אוכפים בעלי משוורות עור - חלשו על חלק גדול מאדמות הערבה בין הים השחור לים הכספי. הם גם תרמו למפלת האימפריה האשורית, ולפי הרודוטוס הביסו פעמיים את מלך פרס. אם נחצה לערבה המזרחית ונדלג כמה מאות שנים קדימה, לסביבות 200 לפני הספירה, נמצא שם את השְיוֹנְגְנו, אשר למשך זמן מה גבו דמי חסות משושלת האן הסינית בתמורה לשמירה על שלום באזור.

כמו במקרה של רבים מנוודי הערבה, הרבה מן המידע שלנו על הסקיטים ועל השיונגנו מקורו במה שכתבו עליהם בני העמים המיושבים (סאטן מספר לנו שהשם שיונגנו מקורו במילה סינית שפירושה "בני עבדים ממזרים"). הארל וסאטן מחברים את התיאורים הללו לראיות גנטיות וארכיאולוגיות חדשות יותר כדי לבנות סיפור עשיר יותר. הן הסקיטים הן השיונגנו, כך מתברר, היו למעשה קונפדרציות רב־אתניות. השיונגנו כללו שלל שבטים שחיו בשטחי ערבה שהשתרעו על פני אלפי קילומטרים. בהנהגתו

של שליט כריזמטי בשם מודו צ'אניו הם הקימו מנגנון שליטה מורכב ובו לבלרים סינים, היררכיה בירוקרטית, ועל פי הארל - גם שיטת כתב משלהם. "עם בניית השלטון הקיסרי הראשון בערבות חיבר מודו צ'אניו את התסריט עבור כל כובשי הערבות שבאו אחריו, מאטילה ההוני ועד ג'ינגיס חאן", כותב הארל.

אבות המודרניות

מבין הנוודים שבהם עוסק *Empires of the Steppes*, הארל מתרשם במיוחד מג'ינגיס חאן והמונגולים. אטילה ההוני תרם להפלת האימפריה הרומית המערבית, ואילו מערכות צבאיות של הכובש המאוחר יותר טימור לנג סייעו לקדם את עלייתן של האימפריה המוגולית בהודו, נסיכות מוסקבה ברוסיה והאימפריה הספווית השיעית באיראן. אבל מעצמת העל הרכובה שהקים ג'ינגיס חאן בערבות האריכה ימים במיוחד ושלטה על שטחים נרחבים ביותר. האימפריה המוגולית, כותב הארל, העבירה ממזרח למערב את ייצור הנייר, את ההדפסה באמצעות חריטה בעץ ואת אבק השרפה, ובכך האיצה את התפשטות הידע וזירזה את כיבוש הימים בידי אירופה. "הכלכלה הגלובלית של העידן המודרני נולדה אפוא בזכות המורשת המוגולית", קובע הארל.

הרעיון שהמונגולים היו אדריכלי העידן המודרני נעשה מקובל במחקר החדש. סאטן מציג טיעון דומה לזה של הארל, ולרשימת החידושים שנשלחו מערבה הוא מוסיף את המצפן - אם כי הוא מודה שגם נוודים אחרים, למשל הערבים, סייעו להעבירם לאירופה. שני המחברים נסמכים בין השאר על מחקרים מוקדמים יותר כמו זה של האנתרופולוג ג'ק וותרפורד^[3] - תיאור מקסים, פואטי ועתיר שבחים של המוגולים, אשר תרם לטיהור שמם של עמי הערבה יותר מכל ספר אחר.

כל ההיסטוריונים הללו מספרים סיפור דומה על עליית המוגולים. נווד צייד צנוע, רב תושייה ולעיתים אכזר בשם טמוג'ין, אשר ננטש בידי שבטו בגיל תשע, איחד את שבטי הערבות המזרחיות לראשונה זה ארבע מאות שנים. בשנת 1206, באספה של מנהיגי הערבות, הוא קיבל את התואר צ'ינגיס חאן, שפירושו פחות או יותר שליט "עז" או "אוקיאני" (השם "ג'ינגיס" הגיע מתרגומי מקורות פרסיים). בעשרים השנים הבאות הוא וממשיכי דרכו איחדו תחת שלטונם את האדמות שבין הים הכספי לאוקיינוס השקט, שטח שרוחבו כמעט כרוחב הערבה עצמה.

אחרי מותו בשנת 1227 המשיכו תחומי שלטונו של ג'ינגיס חאן להתרחב עוד ועוד עד שכיסו כעשרים אחוזים משטחי היבשה על פני כדור הארץ, מסוריה ועד קוריאה. במזרח הכניע בנו אוגדיי את צפון סין. כאשר נכדו של ג'ינגיס חאן, קובלאי חאן, כבש את הדרום, הוא איחד את הארץ וייסד את שושלת יואן. האירועים שהתחוללו בינתיים במערב מככבים בספריהם של מורטון ופברו *The Mongol Storm* ו-*The Horde*.

שני הספרים הם הישגים אקדמיים יוצאי דופן, וטווח המקורות שעליהם מסתמכים מחבריהם מעיד על הקוסמופוליטיות של המוגולים. מורטון, היסטוריון באוניברסיטת נוטינגהם טרנט, מתמקד במרחב שבין הדלתא של הנילוס לאנטוליה, שם תחבלו המוגולים תחבולות עם ונגד ח'ליפים, צלבנים ומצביאים

טורקים. פברו, היסטוריונית באוניברסיטת פריז נאנטר, מספרת את סיפורה של אורדת הזהב, שנוסדה בגזרה הצפון-מערבית של האימפריה המונגולית ואחרי התפצלות האימפריה הפכה לישות פוליטית עצמאית ומשלה בחלק גדול ממזרח אירופה ומזרח אסיה.

שגשוג וביטחון

מורטון מתאר את הפלישות המונגוליות כמעין כוח עליון מקומי. כפי שאסטרואיד הכחיד את הדינוזאורים הלא-מעופפים והביא לעלייתו של עידן היונקים, כך הציתו המונגולים בצידו המזרחי של הים התיכון סופת אש שפילתה יריבים כמו מדינות הצלבנים, ח'ליפות בית עבאס והאימפריה האיובית, ופתחה פתח למתחרים חדשים ובהם הממלוכים ממצרים והעותמאנים מאסיה הקטנה - קבוצות שבעצמן צמחו מעמי הערבות.

פברו מעדיפה מסגור רחב יותר, כפי שמעידה כותרת המשנה לספרה, "איך שינו המונגולים את העולם". אבל האזורים והעמים המשמשים לה דוגמאות לשינויים הללו מזכירים יותר את ברית ורשה מאשר את חבר הלאומים. היא עוסקת לעיתים קרובות במיוחד באנשי רוס של קייב, האבות הקדמונים התרבותיים של הרוסים, האוקראינים והבלארוסים של ימינו. המערכות הצבאיות של המונגולים נגד אנשי רוס נמשכו ארבעה חורפים, מ-1237 ועד 1241. לא יותר מחמישים אלף חיילים נשלחו לכבוש אוכלוסייה שמנתה מיליונים. כדי לעשות זאת ניצלו המונגולים את החולשות של יריביהם. נסיכות קייב הלכה והתפוררה עקב מריבות בין שליטיה. באמצעות תזמון התקיפה לחודשים הקרים בשנה הפתיעו המונגולים את אנשי רוס, שלא ציפו לצאת למלחמה דווקא בתקופה זו. המונגולים סיגלו לעצמם את טכנולוגיות המצור הסיניות כדי לשטח ולהחריב חומות עשויות אדמה ועץ. בסוף המערכה שלטו המונגולים בכעשרים מערי רוס ובזזו רבות מהן, ובהן קייב, הבירה הישנה. מרבית הערים נכנעו בתוך ימים ספורים.

אחד הסיפורים השכיחים על השליטה המונגולית, במיוחד במחקר הרוסי הלאומני, מתאר שעבוד אכזרי בידי עם זר שעולו החניק כל התפתחות. פברו טוענת אחרת. "הנסיכויות הרוסיות חוו חיוניות כלכלית יוצאת דופן בימים שבהם הוכפפו לאורדה", היא כותבת, ומונה ארבעים ערים ויותר שנבנו בצפון מזרח רוסיה במאה הארבע-עשרה. היא מכירה בכך שהמונגולים ראו באנשי רוס מקור הכנסה, אבל טוענת שהאסטרטגיה שלהם הייתה מסחר יותר מאשר דיכוי לשמו. המונגולים חיברו את רוס, אם ישירות אם בעקיפין, לשווקים באזורי נהר הוולגה והים הכספי, השחור והבלטי, וכן לסין, למזרח התיכון ולים התיכון. "נתינים רוסים ומונגולים כאחד נהנו משגשוג שהתבסס על ביטחון ומעבר חופשי לסוחרים ולטובין; על יחס מועדף לאליטות, לכוהני דת, לסוחרים ולבעלי מלאכה; על תכנון מדוקדק של משטרי מיסוי וקרקע; ועל ממשל עקיף בעיקרו", היא כותבת. המדיניות המונגולית לא האטה את הצמיחה הרוסית, אלא אולי דווקא עזרה לממן אותה.

היסטוריה חדשה

פרויקט הרהביליטציה של הערבות חושף את העוצמות - וגם את המגבלות - של הדיסציפלינה השאפתנית החדשה של ההיסטוריה הגלובלית. גישה זו, אשר תכופות נטען כי ראשיתה בתחילת המאה העשרים ואחת, צמחה מתוך ההתרגשות מעולם ללא גבולות המחובר בקשרי מסחר. בשנת 2005 פרסם תומס פרידמן את מניפסט הגלובליזציה שלו, *The World Is Flat*. כעבור שנה הקימו שלושה אנשי אקדמיה את כתב העת *The Journal of Global History*. ההיסטוריון הבריטי פטריק אובראיין הכריז בגיליונו הראשון של כתב העת החדש כי ההיסטוריה הגלובלית חותרת להותיר מאחור את "יהירותה של רומא" ואת "הטריומפאליזם המדעי והטכנולוגי של המערב". במקום לטוות סיפורים סביב גדולתה של אירופה (או של הח'ליפות, או של הקונפוציאניזם), הוא קרא לחקור "קשרים" ו"השוואות" שישפכו אור על "מגוון ההישגים של שלל עמים, קהילות ותרבויות לאורך תקופות ארוכות של ההיסטוריה האנושית".

הדיסציפלינה החדשה נדרשה להתגבר על מאות שנות יוהרה היסטוריוגרפית. כתיבה על עמים אחרים גויסה לאורך הדורות לצורכי האדרה עצמית. **היסטוריות** של הרודוטוס, שנכתב בסביבות שנת 430 לפני הספירה, כיסה אירועים שהתרחשו על פני שלוש יבשות, אבל חתם במפגני העליונות היוונית והעלה על נס את ניצחונותיהן של ערי המדינה היווניות החופשיות על הפרסים הברברים, העריצים. היסטוריות של שושלות סין כמו **הספר של האן** (111 לספירה) ו**ההיסטוריה החדשה של טאנג** (1060 לספירה) קידמו אידיאולוגיה שהעמידה את סין במרכז. אוכלוסיות זרות נחשבו מתורבתות אם אימצו נורמות סיניות. המלומד הערבי בן המאה התשיעית אחמד אל-יעקובי פתח את ספרו על תולדות העולם בעיראק, "כי היא מרכז העולם, טבור הארץ"; ואף שכתב על מעצמות גדולות קדם-אסלאמיות - פרס, ביזנטיון ועוד - כתיבתו נועדה להראות כיצד הן תרמו לישות הפוליטית הגדולה מכולן: ח'ליפות בית עבאס הבגדאדית.

האימפריאליזם האירופי ערער הכול. מעצמות אירופיות התפרצו לעולמותיהם הפוליטיים והפסיכולוגיים של בני האדם, והמוני צורות של אתנוצנטריזם הומרו בתפיסה אירוצנטרית. היסטוריות ביפן, בסין, בהודו, באפריקה ובמזרח התיכון נאלצו להתמודד עם הישגי המערב. באופן טבעי, ההתמקדות באירופה הייתה קיצונית במיוחד בכתיבה של אירופים. הגל הכריז בספרו **הרצאות על תולדות הפילוסופיה** (1837) ש"ההיסטוריה העולמית נעה ממזרח למערב, כי אירופה היא בלי צל של ספק סוף ההיסטוריה, ואסיה - ראשיתה". בין השנים 1893 ל-1901 ערכו ההיסטוריונים הצרפתים ארנסט לאביס ואלפרד רמבו סדרה בת תריסר כרכים תחת השם **היסטוריה כללית**; רק עשרה אחוזים מדפיה הוקדשו לעולם הלא-מערבי.

כעבור יותר ממאה שנים נמתחו הגבולות הגיאוגרפיים של ההיסטוריות העולמיות, אבל הצלחתו של המערב נותרה התוצאה המשמעותית ביותר שראוי כביכול להסבירה. ספרים שאפתניים כמו **רובים, חיידיקים ופלדה** מאת ג'ארד דיימונד (1997), **ציוויליזציה: המערב וכל השאר** מאת ניל פרגוסון (2011) ו-*Why Nations Fail* מאת דרון אג'מולו וג'יימס רובינסון (2012) עוסקים כולם ברצינות גם בחברות לא-מערביות, אבל בסופו של דבר שואפים להסביר, כמאמר כותרתו של ספר פופולרי אחר מאת איאן מוריס, "מדוע שולט המערב (לפחות בינתיים)" (*Why the West Rules - for Now*).

ההיסטוריה העולמית הייתה אמורה להתעלות מעל כל צורות הקרתנות הללו, ובתחילה נדמה כי תכלית זו מתגשמת בפרויקט הרהביליטציה של הערבה. הנוודים, כך מספרים לנו, הקימו ערים, השכינו שלום והבטיחו את חופש הדת. הם עודדו מסחר ומגע בין תרבויות וערבבו רעיונות, בני אדם וטכנולוגיות באופן שהביא להשלכות מרחיקות לכת עבור העולם כולו.

אבל קו פרדוקסלי מחבר בין כל הספרים הללו. תושבי הערבות ראויים במיוחד לתשומת לב, כך הם מספרים לנו, כאשר נראה שהם עצמם חברות עשירות ויושבות קבע. יש להם תפקיד ב"היסטוריה העולמית" רק כאשר הם משפיעים על עלייתן ונפילתן של ישויות פוליטיות מיושבות ואירופיות בדרך כלל. כך הרהביליטציה של הערבות מאשררת בסופו של דבר את אותם הסטנדרטים שעליהם היא מתיימרת לקרוא תיגר.

כיצד נקבעת חשיבות היסטורית? חוקרים מלומדים בני זמננו מבטלים דרך שגרה את דבריו של הגל על ההיסטוריה המסתיומת במערב, ואף על פי כן, פרויקט הרהביליטציה של הערבות מראה בדיוק עד כמה מושרשת התפיסה הזאת. פברו והארל בילו שנים בחשיפת סיפוריהם של עמי הערבות, ובכל זאת פברו ממקדת את הניתוח שלה באירופה ואילו הארל חותם אותנו באירופה. סאטן, בהקדמה לספרו, חותם את רשימת הדרכים שבהן יצרו הנוודים את "האימפריות הגדולות" בתרומתם לרנסנס האירופי, ואת הסיכום לספר בפרק האחרון הוא סוגר באזכור הרנסנס, שליטת המערב והמסחור של העולם. נראה שאפילו בהיסטוריות גלובליות האפילוגים עוסקים באירופה.

וכן הלאה וכן הלאה; בניגוד לטענה שהסקיתים והשיונגנו "היו פרימיטיביים ומבודדים", כותב סאטן, "אנחנו יודעים מחקירת מנהגי הקבורה שלהם שמנהיגיהם התלבשו בחלוקי משי סיניים שקושטו בפרוות ברדלס, שהם ישבו על שטיחים פרסיים, השתמשו בזכוכית רומית ונטו חיבה לזהב יווני ותכשיטי כסף". הארל מבטיח לנו אף הוא שהנוודים כובשי הערים ההלניות "מיהרו להבין את ערכה" של התרבות היוונית הגבוהה שבה פגשו. הדברים הללו נכתבים מתוך כוונה טובה, ובכל זאת, כמו ההיסטוריוגרפיה הקדומה, הם מחזקים את ההיררכיה התרבותית המציבה בפסגה את היוונים, הרומאים, הפרסים והסינים. כדי שלא תיחשב עוד ברברי עליך לסחור עם העמים הללו או לאמץ את תרבותם, ולא לדבוק במסורות שלך.

ההיסטוריה הגלובלית החדשה יצאה בהתלהבות להוכיח שנוודי הערבה הפגינו מאפייני מפתח של ציוויליזציות קלאסיות ודמוקרטיות ליברליות - כתיבה, עיור וערכים פרוגרסיביים לכאורה. אבל כל עוד ייחשבו הפיתוחים הללו לסימני תחכום, הנוודים תמיד יצאו כשידם על התחתונה. הארל טוען שבני השיונגנו פיתחו כתב חדש, אבל בניגוד לכתב של שכניהם בני שושלת האן, לא שרדו ממנו ראיות המוסכמות על החוקרים. המונגולים אמנם בנו ערים, אבל אלה ידועות בכך שאכזבו לפי סטנדרטים של יושבי קבע; המיסיונר הפרנציסקני וילם מרוברוק, למשל, דיווח כי קרקורום, בירת האימפריה המונגולית, "הייתה קטנה יותר מן העיירה סן דני, ואילו מנזר סן דני שווה פי עשרה מן הארמון ההוא". ונכון שג'ינגיס חאן אפשר מידה כלשהי של חופש דת, אבל מונגולים שקיימו את אמונתם השאמאניסטית מן הסתם ראו אמונות אחרות כנחותות.

תכליתה המוצהרת של ההיסטוריה הגלובלית - להסיט את ההיסטוריה העולמית מן המוקד הנוכחי שלה - דורשת תפיסה מתוחכמת יותר של משמעות התחכום. במקרה של חברות נוודיות עלינו להתיק את נטייתנו מן הסטטי לגמיש, ממורכבות חברתית שנטבעת באבן ובמנגנונים בירוקרטיים אל משהו ששוכן ברשתות חברתיות: יכולת התגובה המאפשרת פעולה קולקטיבית בקנה מידה רחב. שהרי מה שעורר השתאות בנוגע לנוודים הוא גם מה שעשה אותם ייחודיים. הם חיו בחברות ניידות אדירות ממדים. הם הכילו קבוצות אתניות מגוונות והיו מסוגלים להתגייס למלחמה כמעט בן רגע. הם דרסו את האימפריות שבגבולותיהם ושלטו בהן, לפעמים במשך דורות. הארגון המונגולי הגיע לשיאו בדמות האורדות הללו - יחידות ניידות ועצמאיות שכללו גם מאה אלף בני אדם וניידו מקומות מגורים, פסלים, בתי מלאכה, ארמונות וקווי אספקה. בעיניים של יושבי קבע אנחנו עשויים לקרוא להן "ערים נעות", אבל המונח הזה מחמיץ את טבען הִימימי כמעט, את יכולתן להיבנות מחדש סביב לידות, עזיבות ומאבקים פוליטיים.

היסטוריונים התאמצו להראות, כדבריו של סאטן, ש"הסיפור הנוודי אינו נפלא פחות או משמעותי פחות מזה שלנו". ובכל זאת נמשיך לראות את עצמנו כאבן בוחן למדידת הכול - אלא אם נלמד לתקן את תחושת המשמעות. זו עשויה להיות מתנתה הגדולה של היסטוריה גלובלית יותר: הגדרה מחודשת של משמעות הגדולה.

הערות שוליים

[1] ↑ Marie Favereau, *The Horde: How the Mongols Changed the World*, Cambridge: Belknap, 2021

[2] ↑ Kenneth W. Harl, *Empires of the Steppes: A History of the Nomadic Tribes Who Shaped Civilization*, Toronto: Hanover Square, 2023; Anthony Sattin, *Nomads: The Wanderers Who Shaped Our World*, New York: W. W. Norton, 2022; Nicholas Morton, *The Mongol Storm: Making and Breaking Empires in the Medieval Near East*, New York: Basic Books, 2022

[3] ↑ Jack Weatherford, *Genghis Khan and the Making of the Modern World*, New York: Crown, 2004

מאנוויר סינג מלמד אנתרופולוגיה באוניברסיטת קליפורניה בדיוויס. מאמר זה פורסם לראשונה במגזין *The New Yorker* תחת הכותרת "The Mongol Hordes: They're Just Like Us". תרגום: יניב פרקש
